

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het conflict tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een conferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de conferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerde die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

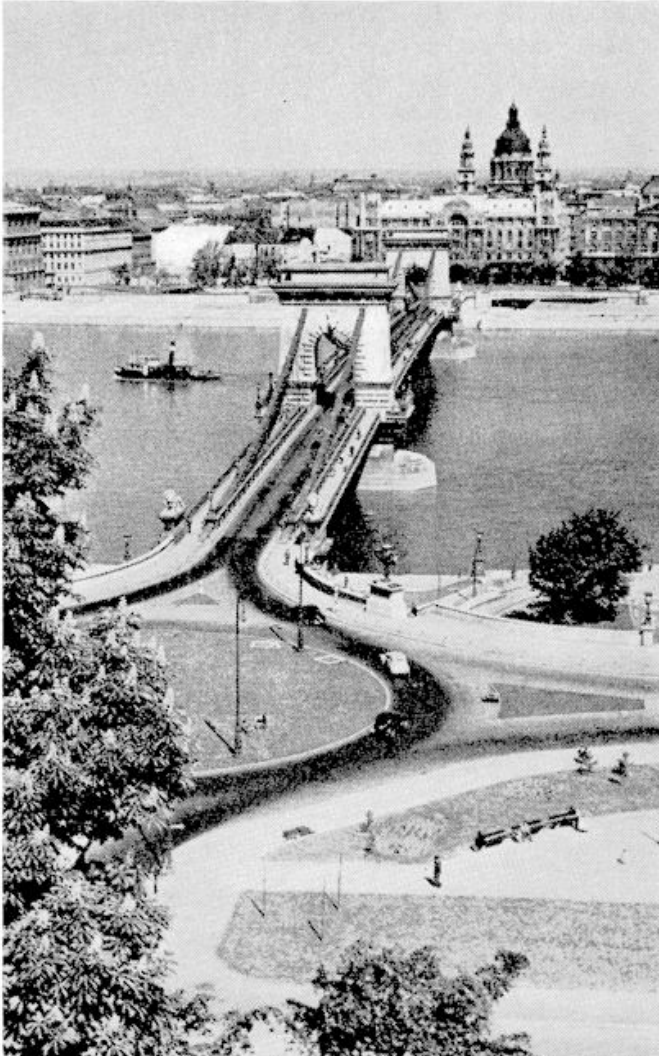
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

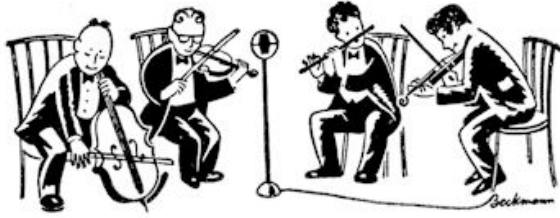
Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze konkrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de konkrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reaktiekende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontrapolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggens vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Brixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het konflikt tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een konferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de konferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achting voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerden die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

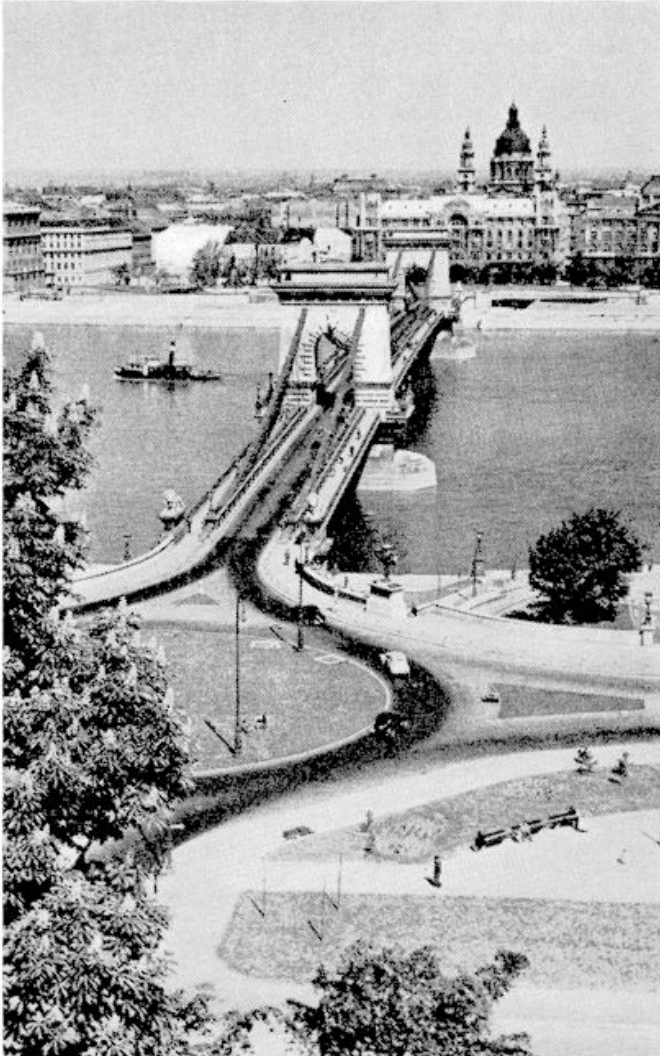
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommunisme vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommunisme de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze concrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de concrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatkundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reactie kende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggars vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

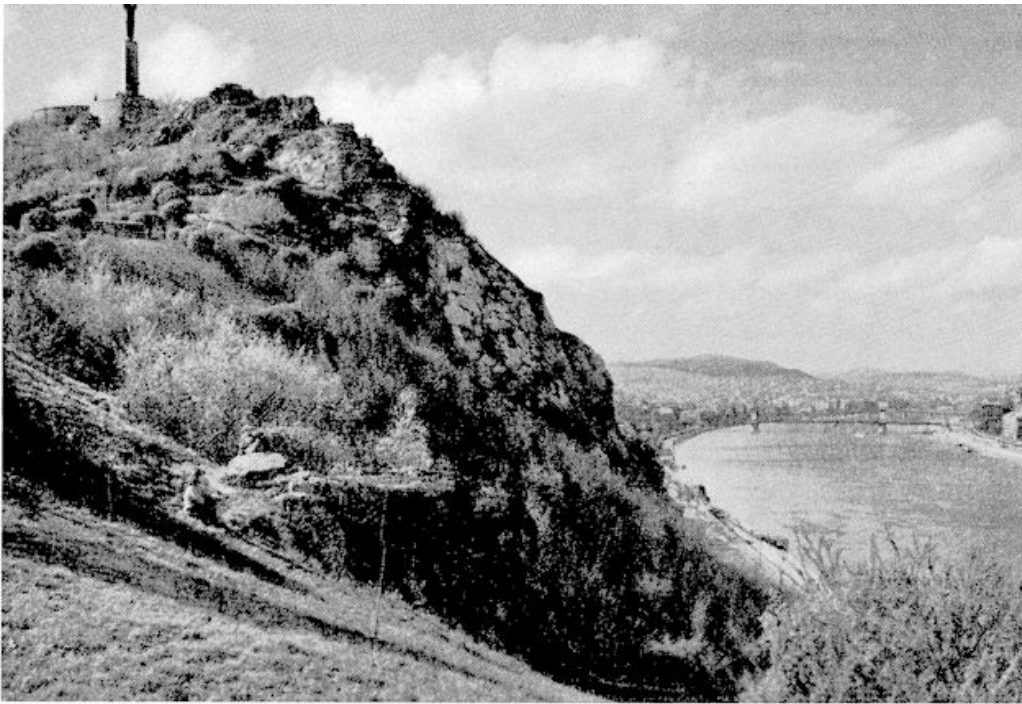
De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het konflikt tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een conferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de conferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerde die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

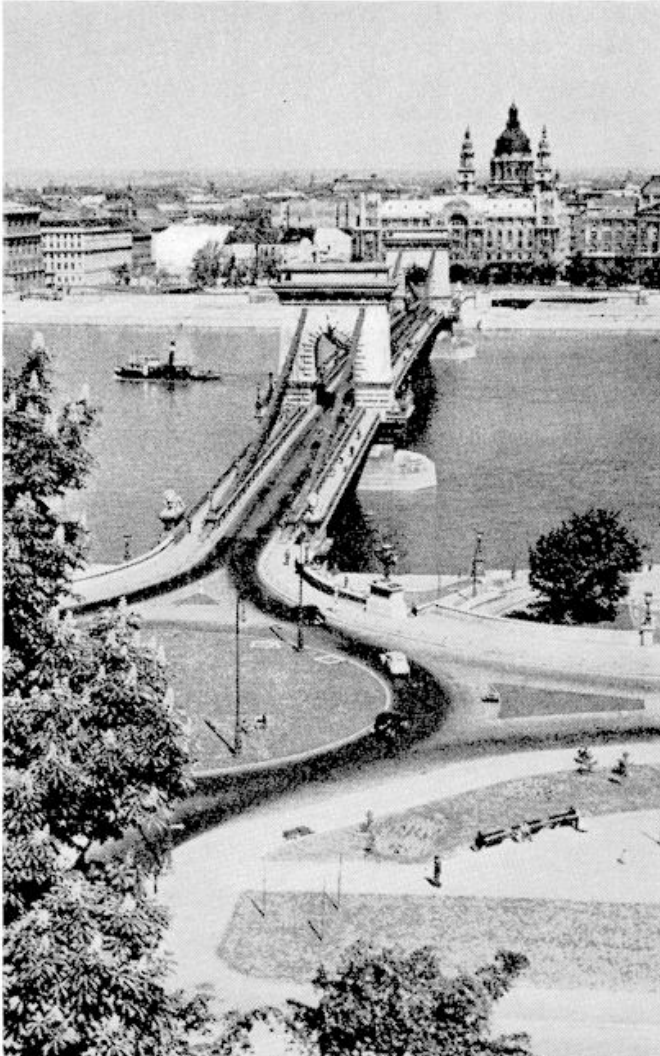
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

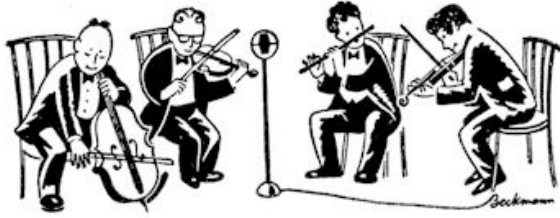
Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze concrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de concrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reactie kende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggars vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Bixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.

in vervolgingstijd

DOOR P. DE ZEEUW J.Gzn.

„Heel goed, Wichman, maar die overweging brengt mij niet tot andere gedachten!”

„Je wacht zeker op die ketter, die jongen van een bierbrouwersknecht? Ja zeker, ik bedoel Johan van Vuren. Nou, reken maar niet, dat jij die ooit krijgt. Daar voor zal ik zorgen!”

„Dat ligt in Gods hand en niet in de jouwe!”

zegt Nel heel kalm en dan loopt ze verder.

„Ik waarschuw je nog voor 't laatst Nel!” roept Wichman haar nog na. En dan verdwijnt hij in de duisternis van de avond.

Nel twijfelt nu niet meer. Als ze ooit iets voor Wichman gevoeld heeft, dan is dat nu meteen uit, voorgoed uit.

„Jij wou mij spreken, Van Vuren?” vraagt IJsbrand Sijpesteijn. Hij zit op zijn kantoor aan zijn schrijftafel en Johan staat voor hem.

„Ja sinjeur heel graag. U weet, dat ik in het zuiden geweest ben. Ik heb daar het bierbrouwersvak grondig geleerd en het is me zelfs gelukt een nieuw recept samen te stellen voor een nieuw soort bier. Mijn brouwsel zal zoet en donker zijn. Iets heel anders dus dan er van uw brouwerij komt. Voor concurrentie behoeft u dus niet bang te zijn. En daarom wilde ik u vragen of u mij „D' gouwe garstengarve” wilt verhuren. Daarin zou ik graag willen beginnen.”

„Je hebt dat link overlegd, Van Vuren”, begint IJsbrand Sijpesteijn, „maar je begrijpt zeker wel, dat daar niets van zal komen. Vooreerst moet dat ding veel huur opbrengen, meer dan jij kunt betalen.”

„Ik heb het geld er voor sinjeur!”

„Zo, nou ja, maar er komt meer kijken, dan de huur alleen. En verder gebruiken we dat gebouw nu en dan voor geheime bijeenkomsten. Ik wil het onze mensen niet aandoen, hun die lokaliteit weer te ontnemen.”

„Dat behoeft ook niet sinjeur. Telkens als er preek wordt gehouden zal ik zorgen, dat alles in orde is. Die samenkomsten kunnen gewoon doorgaan.”

„Nee Van Vuren, ik verhuur jou dat gebouw niet. Ik begrijp best, dat jij weer aan het verdienen moet en omdat jij de zoon bent van mijn trouwe knecht Teun van Vuren, zal ik je weer in dienst nemen. Als je wilt kun je morgen beginnen. Je krijgt hetzelfde loon als je vader en dat is, dunkt me, heel mooi aangeboden.”

„Zeker sinjeur, maar begrijpt u eens, ik heb het vak grondig geleerd, ik kan nu...”
Maar Sijpesteijn geeft hem niet eens de kans zijn zin af te maken.

„Je hebt gehoord, wat ik zei Van Vuren? Dat is mijn laatste woord. De beslissing is nu aan jou en ga nu, want ik heb nog veel te doen!”

Johan verlaat het kantoor.

Het hoofd vol sombere gedachten loopt hij naar huis terug. Maar als een zonnestraal op een donkere winterdag, verschijnt daar ineens Nel op zijn weg. Zij gaat, zoals ze elke morgen doet, naar de markt om inkopen te doen. Moeder deed dat vroeger, maar ze is er nu te oud voor. Het meisje loopt op Johan toe en met de hand vooruit zegt ze: „Hé Johan ben jij ook weer in de stad?”

„Zoals je ziet Nel. 'n Paar dagen geleden ben ik thuis gekomen. In het zuiden woedt op 't ogenblik de vervolging heviger dan ooit. Dat heeft mijn thuiskomst verhaast. Ik verlangde ook sterk naar mijn ouders en... natuurlijk ook naar jou. Dat begrijp je zeker wel?”

„Och malle jongen, moet ik dat nu heus geloven?

Of zei je het maar om me te vleien?”

„Hoor eens, ik moet je wat vertellen Nel.” En hierbij troont Johan het meisje een smal steegje in, waar ze geen last hebben van nieuwsgierige voorbijgangers.

En daar vertelt hij het meisje van zijn plannen en van zijn bekwaamheden. Hij is nu een volleerd bierbrouwer geworden en nog wel met een eigen recept. Nel luistert met grote belangstelling.

„Die Johan daar zit wat in!” denkt ze trots. „En hij behoort tot de hervormden, evenals ik...”

„Ik ben bij je vader geweest”, vervolgt Johan zijn verhaal en Nel is nu opeens vol aandacht.

„Zou hij...?”

„Ik vroeg hem mij de oude brouwerij „D' gouwe garstengarve” te verhuren.”

„O... en krijg je die?”

„Geen denken aan. Ik mag weer komen werken, net als vóór ik naar het zuiden ging. Maar dat kan niet Nel. Je moet begrijpen, dat ik nu het vak volledig onder de knie heb. En de kennis, die ik verwierf wil ik graag gaan gebruiken. Vind jij dat nu zo dwaas? Mag ik dat niet proberen, omdat m'n vader een gewone bierbrouwersknecht is?”

„Je hebt schoon gelijk Johan. Ik vind het flink van je, dat je zo aanpakt. Heb je er geld voor?”

„Voldoende. Met hard werken en zuinig zijn heb ik het opgespaard ginds in het zuiden.”

„Wil ik eens met vader praten?”

„Ik vind het heel lief van je Nel, maar wacht daarmee nog even. Over twee dagen is het Kerstfeest. We hebben dan een geheime bijeenkomst, weet je dat?”

„Ja zeker en nog wel in „D' gouwe garstengarve!” laat ze er lachend op volgen.

„Na het Kerstfeest wil ik nog eens met je vader praten”, gaat Johan verder. „Maar eerst moet ik zeker zijn van iets anders. Zonder dat is de bierbrouwerij voor mij van geen betekenis meer!”

„Wat... wat bedoel je Johan?”

„Nel we zijn allang goede vrienden, is 't niet?”

„Zeker jongen, heel beste vrienden zelfs.”

„Is dat maar gewone vriendschap, Nel? Of is het

iets meer. Ik bedoel... zou jij mijn vrouw willen worden?"

Het blijft enkele tellen stil, seconden, die voor Johan uren lijken. En dan zegt Nel zacht: „Ja Johan, dat wil ik!”

„En Wichman dan?”

„Voor mij bestaat er geen Wichman, Johan en dat heb ik hem gisteren ook ronduit gezegd!”

„O Nel wat maak jij me gelukkig. Nu komt alles terecht, geloof jij dat ook niet?”

De eerste zoen is het antwoord op deze vraag.

Kerstavond!

Somber en grauw staat daar „D'gouwe garstengarve” in de straat De deuren zijn sterk en zwaar en ze zijn secuur gesloten. Aan niets valt te ontdekken, dat de gelovigen daarbinnen straks het kerstevangelie hopen te horen. Het zuivere Evangelie, zoals Gods Woord dat geeft. Een eind voorbij het gebouw is een smal steegje: het Soepslop. Daardoor sluipen nu en dan een paar mensen. Halverwege het slop slaan ze linksaf en dan bereiken ze al gauw de achterkant van de brouwerij. Daar is een smalle deur en die is wél open. Het slop loopt verder dan de zijgang en ook van de andere zijde komen de mensen door het Soepslop naar de brouwerij. Omdat het gebouw ongebruikt is zijn de ramen aan de straatzijde geblinderd met planken. In het holle gebouw zelf branden enkele tuitlampen en hier en daar staat er een blaker, met een brandende kaars.

Johan van Vuren was er een uur geleden al. Hij heeft op zich genomen de zaak in orde te maken. Er zijn zitplaatsen aangebracht: planken op staande biervaten gelegd. En vooraan heeft Johan een verhoging gemaakt. Hij heeft daarbij de hulp gehad van zijn vriend Harpert Maartensz. Hij is klerk op het comptoir van sinjeur Sijpesteijn. Samen hebben de jongelui deze kerkdienst onder het kruis georganiseerd. Aan een paar spijkers bij de achterdeur hangen twee costuums, zoals de rakkers van de schout die dragen. Niemand let daar op. Johan heeft ze daar opgehangen en hij weet waarvoor. Dat weet Harpert trouwens ook.

Sinjeur Sijpesteijn komt binnen met zijn vrouw en met Nel.

„Loopt u niet te ver naar voren sinjeur”, zegt Johan beleefd.

„Waarom niet Van Vuren? Ik wil de dominee goed kunnen horen.”

„We vieren het Kerstfeest onder het kruis, sinjeur, vergeet u dat niet. Er zou een overval kunnen plaats hebben en dan is de achterdeur de enige uitgang.”

„En als de vijand aan de achterdeur komt? Dan lopen we hem precies in de armen!” zegt Sijpesteijn. „Dat zal niet zo licht gebeuren, sinjeur. Daar voor zullen Harpert en ik zorgen!”

Nel kijkt trots naar Johan: Wat is hij flink! denkt ze, maar ze zegt niets. Ze neemt op de achterste bank plaats en dan volgen vader en moeder haar voorbeeld.

Als allen aanwezig zijn, komt de dominee in gezelschap van een paar broeders.

Daarna begint de dienst.

Er wordt gezongen. Het is psalm 98 vs. 2.

*Hij heeft gedacht aan syn genade
Na syne goedigheyt seer groot
En aen syn waerheyt vroegh en spade
Tot troost Israëls in den noot.
't Heil dat ons Godt nu wil toesenden,
Is alsins bekend nu ter tijt:
Dies moeten des aerdtbodems enden,
Juychen en singen seer verblijt.*

Als tekst geeft de dominee op Lukas 2 vs. 6 en 7. Hij predikt het heerlijk Evangelie van de geboorte van de Heiland en trekt een parallel tussen Hem en allen, die Hem liefhebben.

„Voor Hèm was geen plaats in de herberg”, zegt hij, „en voor ons Zijn volgelingen is er geen plaats in enige kerk. Wij moeten genoeg nemen met een oude bierbrouwerij. Maar het Evangelie, dat wij hier horen is er niet minder rijk om. De plaats waar wij het horen, doet er niet veel toe. Het komt er op aan, dat wij het horen en dat het doordringt tot in onze harten.”

Er wordt met grote aandacht geluisterd. Naar dit Kerstfeest hebben deze mensen wekenlang verlangend uitgezien. Ze weten het, dat zij hier zitten met gevaar voor hun leven. Maar wat doet dat er toe. Wat betekent het tijdelijke vergeleken met het eeuwige? Immers niets.

„In de wereld zult gij verdrukking hebben”, heeft de Heiland voorzeggd. Zij ondervinden dit elke dag. Ook nu weer met dit Kerstfeest onder het kruis. Maar hun blijdschap is er niet minder om. Zij drinken de woorden des levens in, als een dorstige woestijnreiziger het bronwater. En dan opeens is er rumoer in de straat. Verschrikt luisteren de mensen, want zij vrezen dat dat lawaai niets goeds betekent. En ze hebben gelijk. Enkele ogenblikken later wordt er op de zware voordeur gebeukt.

„Doe open in naam der wet!” wordt er geschreeuwd. De dominee staakt zijn preek...

Verbijsterd kijken de mensen elkaar aan. Maar dan springt Johan van Vuren naar voren. Hij gaat op een der voorste banken staan en hij zegt: „Onze samenkomst is blijkbaar verraden. Maar dat is niets. We moeten allen zo snel mogelijk door de achterdeur verdwijnen. Aan het einde van het gangetje moeten jullie links afslaan, het Soepslop door naar de Achterstraat!”

„Maar ze kunnen door het Soepslop achterom komen!” roept Sijpesteijn.

„Niet zo gemakkelijk sinjeur”, zegt Johan, „mijn vriend Harpert en ik hebben het slop versperd, toen jullie allen binnen waren. Laten we nu nog eens psalm 98 vs. 2 zingen. Dan denkt de vijand, dat de vergadering gewoon doorgaat en komt hij niet op de gedachte, dat we aan 't vluchten zijn!”

Met haperende stem wordt het mooie vers gezongen. De dominee verlaat het eerst het lokaal. Daarna volgen de mensen, die achteraan zitten. En zo verlaat geleidelijk aan, al zingend, de kleine gemeente het gebouw...

Ondertussen wordt de voordeur zwaar gerammeid. Men hoort haar al kraken. Het zal niet lang meer duren of ze bezwijkt.

Als de laatste mensen vertrokken zijn, zegt Johan: „Vooruit Harpert, nu wij!”

Ze trekken de pakjes aan die aan de spijkers hangen, zo maar over hun gewone kleren heen. Zij slaan aan het eind van het gangetje rechts af, het Soepslop in. Daar staat de versperring die zij er zelf aan brachten. Het is een kleinigheid om dit weer weg te nemen en dan hollen ze naar de voordeur van de brouwerij. Ze voegen zich bij de rakkers en al gauw bezwijkt de deur en stormen zij mee naar binnen.

„De vogels zijn gevlogen!” zegt de schout spijtig, „kijk maar, de achterdeur staat open! Nou Wichman Jochemsz. als jij weer eens wat weet!” snauwt hij de onthutste Wichman toe. „Waarom heb jij ons niet gezegd, dat er nog een achterdeur was en hoe we daar moesten komen?”

„Ik meende, dat u dat wist heer schout!”

„Meende! meende! Moet ik alles weten. Jij bent me komen vertellen, dat hier een geheime samenkomst van de kettters gehouden zou worden. Jij

Kerstmis 1962

*Een schaam'le stal;
Een pover Kind;
Een voerbak en wat doeken.
Een helder licht;
Een eng'lenstem;
Een mens, die Hem gaat zoeken.*

*Een angstig mens;
Een kloppend hart;
Raketten en atomen.
Een welvaartsstaat;
Een wereldbrand;
Een nacht, vol bange dromen.*

*Een donk're nacht;
Een lichte ster;
Een dageraad in 't Oosten.
Een juub'lend lied;
Een vast geloof:
„Hij komt de volken troosten“.*

TONNY VAN AMERONGEN

had dus ook moeten vertellen, hoe de ligging van deze brouwerij was!"

Wichman pruttelde nog wat tegen. „Heb jij dat goed gehoord Harpert?" vraagt Johan fluisterend aan zijn vriend. „Heb je dat goed gehoord?"

„Ja zeker, wat zou dat?"

„Wel je hoort, dat wij deze overval te danken hebben aan Wichman Jochemsz. Welnu vertel dat dan morgen aan sinjeur Sijpesteijn. Zal je dat beslist doen?"

„Ik beloof het je Johan!"

„Vooruit mannen!" brult intussen de schout, „we moeten dat kettergebroed achterna. Misschien lukt het ons er nog een paar te grijpen!"

De rakkers verlaten door de achtergang het gebouw en zoeken hun weg links en rechts door het Soepslop.

Johan en Harpert lopen nog een eind mee. Ze zien tot hun blijdschap, dat er niemand wordt gegrepen. Gode zij dank zijn allen ontkomen. Allen... dus ook Nel.

De vrienden nemen al gauw afscheid en gaan naar huis.

In het huisje van Teun van Vuren zitten vader en moeder met een bevend hart te wachten.

„Wat een jongen!" zegt moeder vol trots.

„Ja Machteld, die jongen van jou durft!"

„En van jou!" vult Machteld aan. „O laten we de Here danken voor zijn genadige redding. We hebben Kerstfeest mogen vieren Teun!"

„Ja, maar onder het kruis, moeder."

„Doet dat er veel toe?" vraagt Machteld.

„Nee moeder, dat maakt het juist rijker!"

En dan wachten ze in spanning op de thuiskomst van Johan.

Die laat niet lang op zich wachten, maar even krijgt moeder Machteld nog een beving als ze een rakker ziet binnenstappen.

„Niet schrikken moeder", zegt Johan gauw, „dit is mijn vermomming. Ik wilde weten, aan wie wij

deze overval te danken hebben en dat weet ik nu."

„Wie heeft ons verraden Johan?" vraagt Teun.

„De deftige jongeheer Wichman Jochemsz., vader."

„Is die Wichman dan zó vijandig?"

„Och misschien niet. Vermoedelijk heeft hij een goede reden voor zijn verraad. Het was hem namelijk om mij te doen. En dan geeft Johan de verklaring.

Twee dagen later, als het gezin van Teun van Vuren aan het avondbrood zit, wordt er geklopt en stapt sinjeur Sijpesteijn de kleine kamer binnen.

„Sinjeur!" roept Teun verschrikt, „er is toch geen ellende?"

„Helemaal niet Teun, ik heb alleen maar een boodschap voor Johan."

„Tot uw dienst sinjeur!" zegt deze.

„Zeg Johan", begint Sijpesteijn, „jij hebt me gevraagd de brouwerij „D' gouwe gastengarve" te mogen huren en ik heb je die geweigerd!"

„Ja sinjeur."

„Nou jongen, ik heb me vergist. Jij kunt dat gebouw met ingang van 1 januari van mij in gebruik krijgen. Pas op, ik zeg niet huren, maar in gebruik krijgen. Jij begint daar met je nieuw soort bier en als dat lukt praten we weleens over de huur. Harpert heeft me alles verteld. Ik dank jou wel jongen. Jij hebt ons allen het leven gered!"

Sijpesteijn wacht geen dankbetuiging af, maar wil onmiddellijk vertrekken.

„Sinjeur", begint Johan.

„Heb je nog iets te vragen?"

„Jawel sinjeur. Ik heb u niet gezegd waarom ik die brouwerij zo graag had."

„Om bier te brouwen, natuurlijk!"

„Nee sinjeur, omdat ik zo graag met Nel wil trouwen en..."

„Houd maar op jongen dat is allang in orde, Nel heeft me volledig ingelicht."

Die avond zoekt Johan Nel op en samen danken zij de Here voor dit Kerstfeest onder het kruis, dat hen zóveel zegen en geluk heeft gebracht.

Late Kerst...

Terwijl Anna Verhagen bijna automatisch haar huishoudelijk werk verricht, gaan haar gedachten naar de komende dagen. Het is haast Kerstfeest en daar er drie zondagen achter elkaar vallen, moet er veel vooruit geregeld worden. Een vrouw heeft het altijd druk daardoor, druk voor de dagen die men overal als een gezinsfeest gevierd wil zien. Natuurlijk zal ze ook dit jaar meedoen, haar huis versieren en kaarsen kopen en lekkers in huis nemen, zover haar portemonnee het toelaat. En natuurlijk zal ze meezingen van de engeltjes die door het luchtruim zweven en van Ere zij God... Maar nee, écht blij was ze toch nooit! Vooral de laatste jaren waren er voortdurend spanningen, was er geen innerlijk beleven daardoor en leek het er veel op, of het allemaal maar uiterlijk vertoon was, of je meegestuwd werd in een tredmolen. December... feestmaand. Dat begon al met Sinterklaas en dat eindigde met oud- en nieuwjaar. Ze deed mee omdat iedereen hetzelfde deed, ze kocht de cadeautjes met Sinterklaas, de kaarsen en de kerstbomen met Kerstfeest en de oliebollen en andere traditionele dingen met oudejaar. En toch, ze werd er moe van, doodmoe. Dankbaar was ze steeds als januari intrad, dan waren al die festiviteiten gelukkig weer voor een jaar voorbij. Moest ze dan maar overslaan? Stel je voor, dat kon toch niet, dat zou iedereen dwaas vinden en de kinderen diep teleurstellen. Voor hen kon ze 't altijd wel weer opbrengen om lief en vrolijk te zijn. Anna Verhagen zucht. Nu, ze liep alweer lang in het gareel, de vijfde december was glansrijk gevierd en voor de kerstdagen was ze immers ook alweer druk doende. Er was dennegroen in huis, met een geur van hars, dat een heimwee in haar hart wakker riep. Een verlangen naar de gewijde stilte van een groot bos... Ze hield van die geur! Maar die geur bracht haar 't geluk niet, evenmin als de kerstbout en de kaarsen. Duizenden mensen spelen komedie, ze sollen met het Kerstfeest en weten niet eens waar het eigenlijk om gaat. Ze kennen het Christuskind niet, maar vieren desondanks feest. De burens ook, geloven doen ze niet, maar natuurlijk staat er een knots van een kerstboom binnen. 't Is immers zo mooi en gezellig voor de kinderen!

Wat moet het Jezus ontzaglijk veel verdriet doen, al die glinsterende poppenkast, wat niets meer te maken heeft met Hem. Terwijl Anna deze gedachten verwerkt, tuurt ze stil in de miezerige natte straat, die al de kille grauwhed van een decemberdag weergeeft en ze zucht opnieuw.

Zij gelooft in Jezus en tóch is ze niet blij, altijd is er die ellendige druk, die haar belet echt gelukkig te zijn. Heeft zij dan zoveel zorgen? Och zorgen, als Maarten anders was, zou het al veel beter gaan. Maarten is zo'n vreselijke driftkop. Bij tijden rukt hij ruw al het tere in haar stuk, dan is er bitterheid in haar. Wat heeft ze aan zijn liefde, als hij haar telkens weer opnieuw zo verwondt?

Er is vaak een elkaar niet begrijpen, een langs el-kander heenleven, dat eenzaam maakt. En van haar geestelijke nood, verstaat hij helemaal niets, daar hoeft ze met hem niet over te praten. Men zegt vaak: het leven is een strijd. Nu, zij krijgt er haar deel van, maar van overwinning merkt zij niets, dat schijnt er zeker niet bij te horen.

Foei, wat is ze weer akelig neerslachtig, dat moet nu maar eens uit zijn hoor! Vlug de kamer verder aan de kant maken en dan nog even wat strijken straks. Overmorgen is 't Kerstfeest en er valt nog genoeg te doen voor haar. Vlugge voetstappen lopen om het huis en dan wordt opeens de kamerdeur wijd opengegooid door Wim die dadelijk jammerend uitvalt: „'k Ben... 'k ben gevallen moeder. O, mijn knie doet zo'n zeer...; kijk es moeder, ik bloed en... en m'n broek is helemaal stuk...”

„Maar Wim!” zegt ze boos. Je mooie broek stuk, hoe komt dat nu weer!”

„Ik... ik viel...”

„Ja, je viel, zomaar hè?”

„Nee, Kees liet me struikelen over een stok. Echt gemeen van Kees, o, m'n knie, m'n knie”, jammert Wim overdreven.

„Ik vind die kapotte broek veel erger”, zegt ze verstoord. „die knie geneest vanzelf wel en zo verschrikkelijk is het niet hoor, je hoeft niet zo kleinzerig te zijn.”

Wim kijkt haar van terzijde aan terwijl ze vlug een stukje hansaplast van de rol afknipt en op de schaafwond legt. Dan is voor hem het leed ook voorbij.

„Mag 'k nog even buiten?” vraagt hij wat later.

„Nee Wim, je blijft nu in huis. Marieke moet ook binnenkomen want 't is zo donker en bovendien nog nat ook.”

„We speelden bij Kees in de garage”, probeert hij nogeens, „en we worden helemaal niet nat en 'k heb boven nog een oude broek om aan te trekken.”

„Die broek moet je toch aan, Wim en verder praten we niet. Schep wat kolen voor me daarna.”

Wim gehoorzaamt gelaten. Hij weet maar al te goed dat moeder nu niet meer van mening verandert en 't kan hem tenslotte ook zo erg veel niet

door C. M. van den Berg-Akkerman

schelen. Hij heeft immers nog een fijn spannend boek om te lezen. Heel snel valt nu de schemer in en bij 't licht van een gezellige schemerlamp leest Wim z'n oren rood in Monus, de man van de maan. Moeder strijkt de was en heeft 't piekeren opgegeven. Marieke speelt met zusje op de grond, zodat ze het uitkraait van pret. Dan komt Dirk thuis. 't Is een lange opgeschoten slungel, die nog maar kort werkt.

'k Ben morgen vrij, moeder', zegt hij glunderend, 'en hier is een kerstpakket voor u, dat heb ik van de baas gekregen.'

„Jongen!” zegt ze verrast.

Dirk grinnikt: 'k Zal het zelf openmaken, moeder, dat is wel goed, hè?’

„Natuurlijk, zeker. Weet je al wat erin zit mis-schien?’

Dirk schudt met z'n hoofd: „'t Voelt aardig zwaar, geef me de schaar even, Wim, die ligt daar bij jou.” Dan staan ze allemaal nieuwsgierig om Dirk heen, die de doos opent met een gewichtig gezicht. 't Is heerlijk wat er allemaal uitkomt: een kerstkrans, blikken vruchten en vlees, chocolade en een heel dikke rookworst. „Die weegt vast meer dan een pond!” zegt Dirk, „zou het niet moeder?’

„O ja, zeker”, bevestigt ze blij.

„Laten we hem straks opeten”, stelt Wim voor, „'k heb net zo'n trek in een lekker stuk worst.’

„Morgen”, belooft moeder. „Dan kook ik een lekkere stamppot van boerenkool.’

„Hè ja, dat is fijn, net wat ik zo graag lust”, knikt Dirk.

Op dat moment gaat nogmaals de deur open, daar is vader, hij aarzelt even in de deuropening: „Wat is hier aan de hand?’ vraagt hij stroef.

Marieke vertelt het: „Dirk heb dat allemaal gekregen, meegebracht van zijn baas, vader!’

„Zo, gaat hier daarom zo'n hels spektakel. Nou, 't is een royale gift van zo'n man”, zegt vader spottend, terwijl hij vluchtig een blik werpt op de inhoud van de doos en moeder in het voorbijgaan een gewontekus geeft.

„'k Ben toch maar drie maanden bij hem . . .” probeert Dirk aarzelend. Maar de blijdschap is verkild, opgezogen door de koude onverschilligheid die vader meebrengt. Moeder geeft Dirk een wenk: „Doe alles maar weer in de doos, jongen”, zegt ze zacht. Dirk gehoorzaamt, hij kent z'n vader en weet dat het in vele gevallen het beste is om niet veel te zeggen.

„Maar morgen eten we die grote worst, hè!” roept Wim.

De volgende dag zitten ze om de tafel. Moeder heeft het eten binnengebracht en de dikke grote rookworst damp't geurig en smakelijk. Allen zijn ze vrolijk, behalve vader. 't Is duidelijk te zien, dat hij zich ergert. Anna probeert met veel tact alles te besturen maar ze heeft niet alles in haar handen, ze kan niet voorkomen dat de kinderen impulsief handelen. Een beetje uitbundigheid leidt vaak tot conflicten. Zo ook nu, Wim en Dirk rijden elkaar in de wielen om een kleinigheid. 't Zou met een sisser afgelopen zijn, als vader zich er niet mee bemoeid had. Geladen — met een onverklaarbare wrok — reageert hij zich plotseling af op de twee jongens en er ontstaat een hevige ruzie.

Dirk gilt het uit: „Uw schuld, u bederft altijd alles!’

„Wat zeg je daar, snotneus!’

Anna smeekt er doorheen: „Houd toch op, jullie! Schei uit, maak toch geen ruzie! O, houden jullie toch asjeblijft op.’

Maar ze moet het aanzien dat haar man Dirk te lijf gaat en dan werpt zij zich er tussen. Ze voelt de onrechtvaardigheid van alles. Ze weet dat haar man fout is . . .

Als na een half uur geharrewar eindelijk de rust is hersteld, zit er een gebroken en verslagen mens in de kamer. Met rode ogen van het schreien, ziet ze de ravage aan. De duivel heeft z'n werk verricht en 't is of ze hem honend hoort zeggen: Ga nu maar zingen van vrede op aarde . . .

Wat wordt er van een vrouw verwacht? Soms het bovenmenselijke. Zij moet redden wat er te redden is. Kinderen vergeten snel en morgen is het Kerstfeest. Als Maarten, haar man na een paar uur weer thuis komt, doet hij gewoon, ze merkt zelfs niets van enige spijt. De jongens mijden hem en Marieke kijkt met een vreesachtige blik naar hem op. Zelf kan ze zich ook niet spontaan geven, ze spreekt niet meer dan het nodige. Er was weinig verwachting voor de komende kerstdagen en nú is er niets meer. Alles ligt in diggels, 't kan niet meer goed komen, weet ze. Binnenin haar is een schrijnende pijn, die niemand er vermoedt. Maar ze is er en ze voelt zich daardoor diep ongelukkig. Maar alles voor het Kerstfeest moet doorgaan, alleen weet ze zelf niet hoe! Alle gevoelens zijn doodgeslagen, afgestompt. Jawel, Jezus is gekomen voor zondaren, dat weet ze allang, dat heeft ze al zo dikwijls gehoord, maar hóe onderging je dan zichtbaar dat wonder . . . Als alles blijft zoals het nu is, wat hééft ze er dan aan? Dan maakt het

geloof een mens ook niet gelukkiger. Er is maar één kreet in haar ziel, één vraag: Heer, als U bestaat, als U méér voor een mens hebt, geef het mij dan, laat mij het dan eens ervaren... Over de kerstdagen ligt voor Anna een druk, ze kan niet loskomen. Als haar ziel even geroerd wordt, stromen tranen uit haar ogen. Daarom weert ze angstvallig elk sentiment. Ze moet flink zijn en daarom een beetje hard. In 't schemerdonker gaan de kaarsen aan en Marieke kijkt verrukt naar de flakkerende vlammetjes.

„Nu gaan we versjes zingen, hè moe”, vraagt ze vrolijk.

„Ja Marieke.”

„Ikke heb ze van de juffrouw geleerd en ik kan 't ook wel helemaal alleen.”

„Och wat, jij kleine, je kunt niet eens de wijs houden”, plaagt Wim.

„Weiwaar”, knikt Marieke. „Zal ik het doen moe, zal ik alleen zingen?”

Ze wacht het antwoord niet af en zet dadelijk in:

*Wanneer de lieve kerstboom straalt,
Met lichtjes blank en rein,
Dan wil 't daar binnen in mijn hart,
Zo in-gelukkig zijn.
Waar komt dat mooi geluk vandaan,
Van 't tere dennegroen?
Zou zilverlicht en kaarsenglans,
Mij zo genieten doen?*

*O neen, dat rein en teer gevoel,
Wekt niet die boom alleen,
Die boom leidt in gedachte mij,
Naar Jezus' kribje heen.
Maar 'k weet dat Jezus houdt van mij,
Al ben ik nog zo klein;
Zie, dat is wat mijn hart zo blij,
Zo vol geluk doet zijn.*

Marieke is boven op de stoel gaan staan, zonder dat iemand haar dit gezegd heeft. Het devote, lieve snuitje gekeerd naar de lichtende kaarsen, staat ze daar en zingt onbevungen haar kerstliedje, dat ze geleerd heeft op school. Het beroert Anna en voor ze het weet staan haar ogen al vol tranen. O, zo blij en gelukkig te kunnen zijn als Marieke, wat zou ze daar voor willen geven. Daar moet je zeker kind voor zijn, zorgeloos, eenvoudig en ongecompliceerd. Staat het ook zo niet in de bijbel? „Indien ge niet wordt als een kindeke, ge kunt het koninkrijk Gods niet binnen gaan.”

„Mam, mam zing nou mee”, roept Marieke, „u kent dat versje toch ook van de herders in de velden?”

„Ja Marieke.”

„Samen dan, hè?”

Ze knikt, ze zal wel zingen, ze zal zingen om Marieke en Wim en Dirk en... In de hoek van de kamer staat haar man, hij frutselt wat aan de radio, hij lijkt ongeïnteresseerd. Zal ze ook zingen voor hem? 't Lijkt onwaarschijnlijk, hij doet niet aan dat sentimentele gedoe! Vroeger was hij godsdienstig, maar de laatste jaren spot hij ermee. 't Komt door de fabriek waar hij tegenwoordig werkt, de kameraden van elke dag. Als een zwak geloof aangevallen wordt, dan is er weldra geen geloof meer, alleen maar flarden, die her en der waaien. Hij laat Anna vrij en de kinderen, ze mogen gerust naar de kerk en de christelijke school, als ze met hem er maar niet over zeuren... Anna kijkt naar zijn rug, Maarten is stoer en vierkant, zo te zien bijna ondoenlijk hem te treffen met een lied. Hulpeloos iel klinken de woorden van het bekende versje zonder begeleiding; nergens een klankbodem in het schemerdonkere huis!

De onverschilligheid van vader, wekt verlegenheid en onzekerheid bij Dirk en Wim, die zich weldra verschuilen achter boeken en Anna's neerslachtigheid kan de blijdschap ook niet opbrengen. Alleen Marieke blijft onverstoort, ze trekt zich nergens iets van aan en viert haar eigen Kerstfeest met haar poppen. Ze heeft ze op een rijtje gezet en speelt. Zij is de juffrouw, ernstig imiteert ze haar eigen onderwijzeres en op een aandoenlijk primitieve wijze vertelt ze het kerstverhaal...

Maarten verschuilt zich achter de krant, maar hij leest geen letter. Hij luistert naar Marieke, geen woord van haar ontgaat hem. Nooit zal hij aan iemand willen bekennen dat Marieke's woorden hem iets doen, 't zou toch te dwaas zijn, nietwaar? Wat weet een kind van de wereld?

Hij houdt zo onzinnig veel van Marieke, hij wil haar spel niet verstoren. Aldoor hoort hij dat aardige blij stemmetje praten, je zou er waarachtig bijna bewogen door worden. Bijna... als je geen vent was! Je capituleert toch niet voor een kind, ook al is het je eigen en het liefste wat je hebt.

Maar langzaam zakt de krant op zijn knie, terwijl hij geïnteresseerd Marieke's doen gadeslaat. Dan verdwijnt de norske grijns en langzaam ontspant zich zijn gezicht, zó zelfs, dat een glimlach het overtrekt... Anna ziet het, ze kijkt verwonderd naar de verandering. Zo was Maarten vroeger, weet ze opeens, en zo kan hij dus nog zijn, hij is nog niet helemaal bedorven. Hun ogen vinden elkaar, blijven even elkaar aanzien. Blijdschap gloort als nieuwe hoop door haar heen, terwijl haar lippen bijna zichtbaar bidden en deze woorden zeggen: „Here God, laat Maarten eens echt Kerstfeest vieren, al is het dan misschien een late kerst...” Na dit bidden voelt Anna zich wonderlijk verlicht: God zal het eens wel maken, weet ze. Misschien gebruikt Hij daar Marieke voor, die door haar kinderlijk geloof nu reeds zijn hart wist te ontdoen.

Luisteren

KERSTVERHAAL
DOOR M. HEIJENK

Even een fel geknetter in de avondstille, dan een zachter gesputter en daar gaat hij dan weer, Kees. Op z'n brommer natuurlijk. Zoals bijna elke avond. „Wat moet ik thuis doen! Je verveelt je er maar!” vindt Kees, als moeder meent er iets over te moeten zeggen.

Och ja, ze wonen ook wel wat achteraf. Er is hier weinig vertier. De jongens kunnen tegenwoordig niet meer rustig in huis zitten, naar 't schijnt. Hij mag ook best eens wat hebben. Overdag werkt hij hard genoeg, denkt moeder. Maar elke avond...? Altijd is hij in de stad. En wat hij er eigenlijk doet, daarover heeft ze maar een zeer vaag idee.

„Naar Bert. En dan gaan we rondjes rijden. Soms pikken we een zakje patat. En er zijn wel eens meisjes, met wie je wat leutert...”

Moeders verschrikte gezicht, toen hij dat laatste zei! Kees moest er een beetje om lachen. Zo enorm ouderwets zijn z'n ouders. Hij stelt haar maar gauw gerust: „O nee, niks geen bijzonders, hoor! Maak u maar niet bezorgd.” Eigenlijk kwam het er wel wat spottend uit. Net of Kees zijn ouders niet helemaal au serieus neemt.

Och ja, die jongens...

Het geluid van de brommer is allang niet meer te horen. Toch staat moeder nog bij de deur, vanwaar ze Kees nagekeken heeft, zover dat mogelijk is in 't donker. Een verdwijnend rood lichtje... Rood! Gevaar! Is er gevaar in het gedrag van de jongen? Ze zucht. O nee, ze denkt niet in de eerste plaats aan een ongeluk, al rijden die jongens soms wel wat onverantwoord. Ze denkt meer aan iets anders. Aan dat doelloze gedoe in de stad. De jongen vreemdtd helemaal van zijn ouders en zijn thuis.

Is dat niet gevaarlijk? Waar loopt dat op uit? Betekenen we dan zo weinig voor hem?

Ze zucht en gaat naar binnen.

Een poosje later zitten ze met z'n drieën om de tafel. Moeder met haar stopwerk, vader met de krant, Jo naait. Ze kunnen zo gezellig zijn, die winteravonden. De stille avonden voor kerst, wanneer het buiten somber is. Wanneer er ergens diep in je toch een verwachten is... Een uitzien... Naar wat?

Een onnodige vraag. Elk jaar wordt er immers uitgezien naar het Kerstfeest. Wordt er geluisterd naar de engelenzang: „U is heden geboren de Zaligmaker!” Kees heeft dit feest toch ook jaren

gevierd. Is er dan niets van blijven hangen? Waarom moet hij toch steeds maar zinloos rondjakkeren? Zijn zij daar misschien toch zelf schuldig aan? Door eigen lauwheid? Heeft Kees de waarde van het geloofsleven wel werkelijk kunnen zien? Hier, in dit huis?

Moeder erkent in stilte, over de kapotte sok gebogen, dat er wel het één en ander aan mankeert, aan haar persoonlijk geloof.

Maar ja, een mens is ook altijd zo druk. Hier net zo goed als in de stad. Er blijft weinig tijd over voor luisteren...

Er is zo weinig stilte, echte stilte, binnenin je. Je gedachten malen maar door. Nu ook. De hele avond al denkt ze aan Kees. Waarom maakt ze zich toch zorgen? Die jongen redt zich immers wel! Nou, of Kees zich redt!

Zijn brommer raast over de verlaten grintweg. 't Is een goed kwartier naar de stad. Kees vindt het heerlijk zo over de wegen te daveren. De wind suist langs zijn gezicht. Koud is het wel, maar toch lekker. Gelukkig dat hij het huis weer uit is. Dooie boel! In de stad kun je tenminste plezier hebben. Offe... nou ja, er is fijn veel lawaai. Als Bert en hij elk op hun brommer rijden weergalmt het geluid door de straten. Als je iets tegen elkaar wilt zeggen moet je schreeuwen. Soms kijken de mensen je nijdig na. Nou, leuk!

Hé, wat is dat opeens voor gepruttel? Wat mankeert die motor? Wil ie niet verder? Vol gas, jongens! Nee, 't helpt niet. Nog een paar plofjes... dan slaat de motor af.

Sufferd, de benzine... 'k heb geen benzine meer, weet Kees plotseling. Vergeten de tank thuis te vullen. Daar staat hij dan nou, midden in de eenzaamheid. Hij kan naar de stad gaan en hij kan naar huis terug. 't Is allebei even ver.

Hij zal 't ding moeten trappen. Dat is geen licht karweitje. Is er geen huis in de buurt, waar ze misschien een beetje benzine voor hem zouden hebben? Kees speurt in het donker.

Waar is hij eigenlijk precies? 't Is niet eens makkelijk te zien zo. Wat is het land nu wijd... en stil... Dat het ergens nog zo stil kan zijn. Hij was het bijna vergeten. Hij kent niet anders meer dan het geraas in de fabriek en het geluid van de brommer en het leven in de stad. De stilte thuis ontvlucht hij steeds zo gauw mogelijk. Trouwens, die háált

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het conflict tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een conferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de conferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerden die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

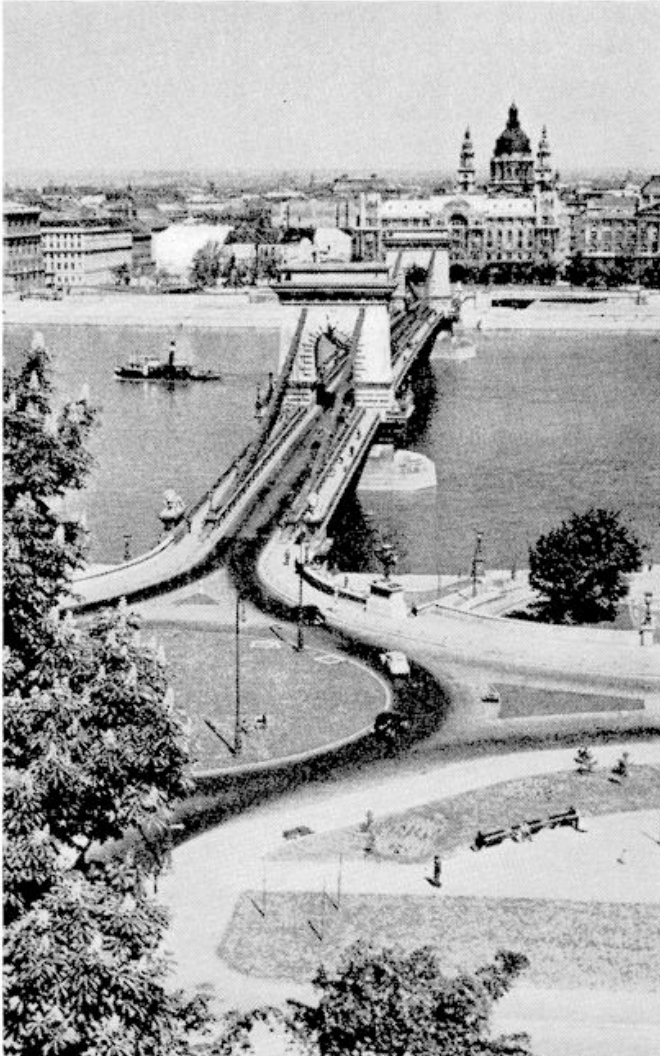
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

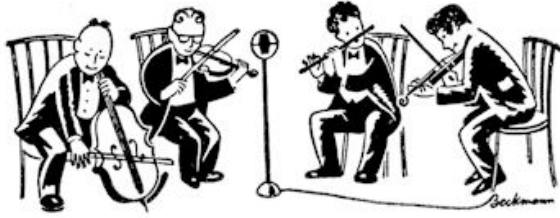
Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze konkrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de konkrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reactie kende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggars vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Brixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het konflikt tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een konferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de konferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerde die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

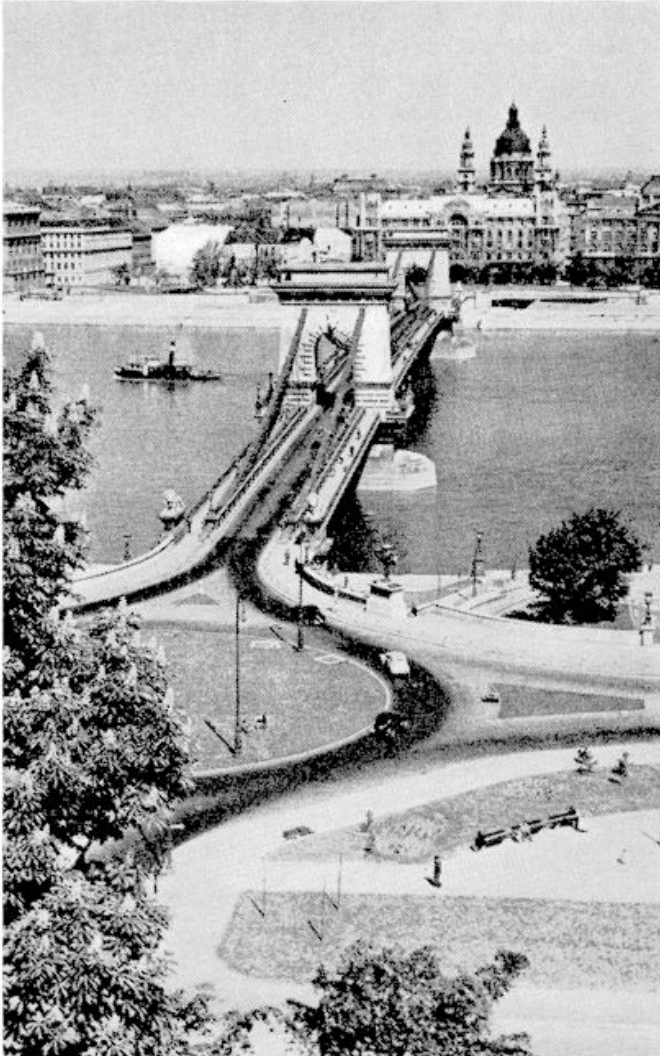
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommunisme vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommunisme de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze konkrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de konkrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reaktiekende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggens vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Brixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.

MIEKE DEN OUDEN-HILLE

Geef uw lot in handen van

Na een gespannen, moeitevolle dag werd het nu nacht over het vrouwen-interneringskamp te Bangkinang, in het hart van Sumatra.

De regen sloeg onbarmhartig tegen de vijf houten woonbarakken aan. Elke barak was behuisd door ongeveer vijfhonderd vrouwen en kinderen.

Op haar tampat (een plekje van twee meter lang en 60 à 70 cm breed) lag Margootje met wijdopen ogen voor zich uit te staren. Haar magere armen had ze bij wijze van kussen, onder het hoofd gelegd. Ze hoorde niet, hoe Ella naast haar aan het mopperen was.

„Bah, die regen!” foeterde Ella, de pessimistische. „Het zal zo lang niet meer duren of het hele dak zal lek zijn. Dat zul je zien. Ik voel nu al spatten!” Margo reageerde niet. Bang was ze voor de geladen sfeer die er heerste, voor de tropische regenbui bij naderende nacht. De realiteit van de kampellende had haar ineens te pakken, onheilspellend, ja bijna demonisch waren de haast voelbare angstgedachten van al die vrouwen om haar heen. Ella's man zat niet in het mannenkamp, een paar kilometer verderop, daarom was Ella vrij van de schier ondragelijke spanning, die Margootje en vele andere vrouwen omklemden, nadat vanmorgen het gerucht rondging, dat er in het mannenkamp een dysenterie-epidemie was uitgebroken. Iedereen wist, wat dat betekende. Er zouden onherroepelijk doden vallen. Misschien wel je vader, je man, je zoon of je broer...

De angst kneep Margo's keel dicht. O, als haar man er bij zou zijn! Dan wou zij ook niet meer leven. Nooit had zij zich zo alleen, zo verloren gevoeld in deze kampgemeenschap van 2500 mensen als nu. En toch hoefde zij haar handen maar boven haar hoofd uit te steken en ze zou de familie v. Eeuwen door 't scheidingsgordijn heen kunnen aanraken. Terwijl rechts van haar, óók al met de hand te bereiken, Ella lag, die het nooit ééns was met de scheidingslijn, die ze met hun schamele bezittingen vormden. En links van Margootje lagen Gerda en haar zusjes als haringen in een tonnetje. Om op hun tampats te komen moesten de meisjes zelfs over Margo's dikke oedeembenen heen stappen. Hun tampats lagen „bovendeks” d.w.z. dat er nog een eerste „etage” beneden hen was, die voornamelijk door moeders met jonge kinderen en oude dames bewoond was. Om de zoveel meter was er een houten laddertje, dat naar de bovenverdieping voerde. Een barak bestond uit een middenschip en twee zij-kanten.

Ergens aan de overkant lag Stan tussen haar dochter en zoontje. Ze had fluisterend liggen vertellen over vroeger thuis, toen ze nog bij elkaar waren. Over vader vooral, die ze nu al twee en een half jaar niet gezien hadden. Ze sprak veel over haar man met de kinderen, ze wilde de herinnering

levendig houden, dat ze hem straks, als het vrede was, zonder al te veel vreemdheid zouden ontmoeten. Nu zweeg Stan. En stil lagen ze te luisteren naar de hevigheid van de regen. Maar de gedachten van de moeder kwamen en gingen.

Wat moest ze nú doen? Gisteren nog was ze er van overtuigd geweest, dat het voor haar jongen beter zou zijn, wanneer hij naar zijn vader in het mannenkamp kon gaan. Wat moest dit kind hier in dit vrouwenkamp? Ze kon hem geen normale opvoeding geven, ze merkte zelfs, dat ze hoe langer hoe minder vat op hem had. Daarbij gunde ze haar man ook iets vertrouwds bij zich te hebben. En voor de jongen zou het goed zijn, wat strenger aangepakt te worden. Maar o, wat zou haar hart naar hem hunkeren. Hij was nog altijd haar baby met zijn negen jaar. Ze moest hem nu even dicht tegen zich aandrukken. Ze was van plan geweest het vandaag nog bij de Jap te gaan aanvragen, maar toen kwam dat verbijsterende bericht over die epidemie juist door en ze schrok er voor terug. Wat moest ze nú doen? Het ergste maar afwachten en er dan later toch maar over beginnen als... als alles nog goed was met haar man? En hier stokten haar gedachten over de jongen en hield ze zich louter bezig met haar man. O, als hij maar gespaard mocht blijven. Wanneer zouden de eerste smokkelbriefjes nu doorkomen? Dan zou er zeker wel een lijst van de slachtoffers van de dysenterie bij zijn. En zo lang de ziekte heerste bleef haar jochie natuurlijk bij haar...

Daarginds lag Ria met haar drie meisjes. Doodmoe was ze van het gesjouw de hele dag. Van haar zorg over Vic, waarvan ze niet eens wist waar hij was. In elk geval niet in dit mannenkamp van Bangkinang, waar de dysenterie zijn doden eiste. Maar wie weet aan welke ergere gevaren hij nu blootstond waar hij dan wel was. Door haar angst om hem kon ze wel eens erg ongeduldig zijn tegenover de kinderen, waarvan Sonja de meeste ergernissen gaf, doordat ze met haar rake op- en aanmerkingen altijd het laatste woord wilde hebben. Die kritiek steeds weer over die karige maaltijden. Alsof haar moeder niet goed genoeg haar best deed. Begreep dat kind nou niet, of wilde ze niet begrijpen, dat Ria onmachtig was hen beter en voldoende voedsel voor te zetten? Ze hadden toch allemaal deze smakeloze sagopap gehad vandaag? Niemand was er dol op ongezoeten en tevens suikerloze blubberpap. Maar er was in geen weken zout en suiker doorgekomen. Wat moet je dan? „Net lijm” zei Sonja en ze had nog gelijk ook.

Twee oudere dames, die hun plekjes vlak naast elkaar hadden, begonnen eerst zachtjes, toen al luider met elkaar te ruziën. Vreselijk onbenullig, om een niemendalletje eigenlijk, maar nu was het zeker wel van belang, nl. wie er de volgende dag

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het conflict tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een conferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de conferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerde die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

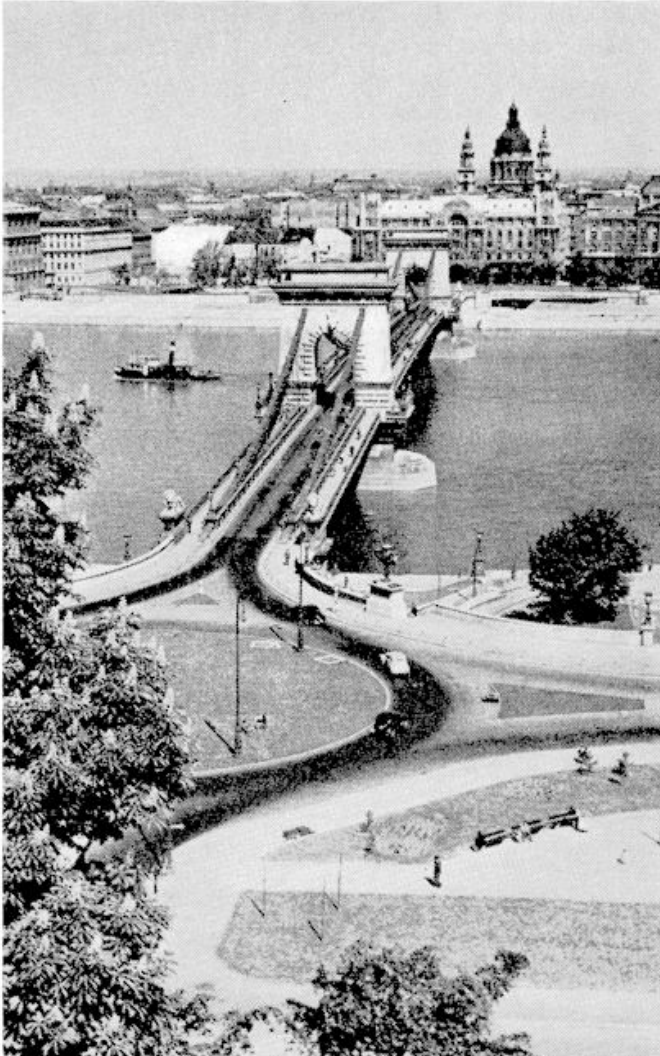
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze konkrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de konkrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reaktiekende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggens vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het konflikt tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een konferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de konferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achting voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerden die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

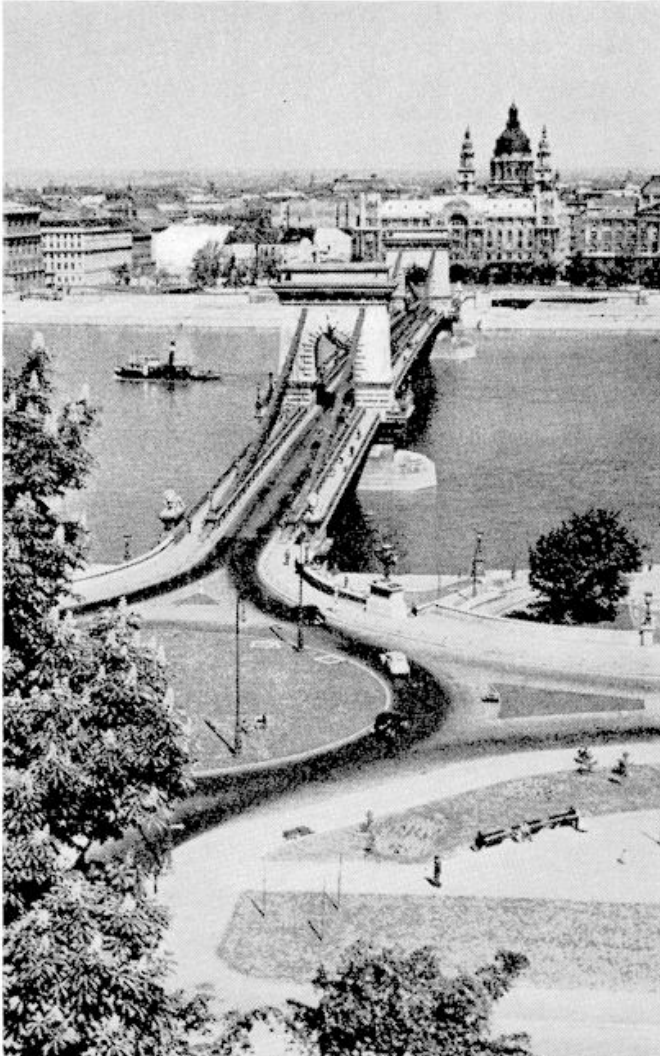
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze concrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de concrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reactie kende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggars vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Bixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het konflikt tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een conferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de conferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerden die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

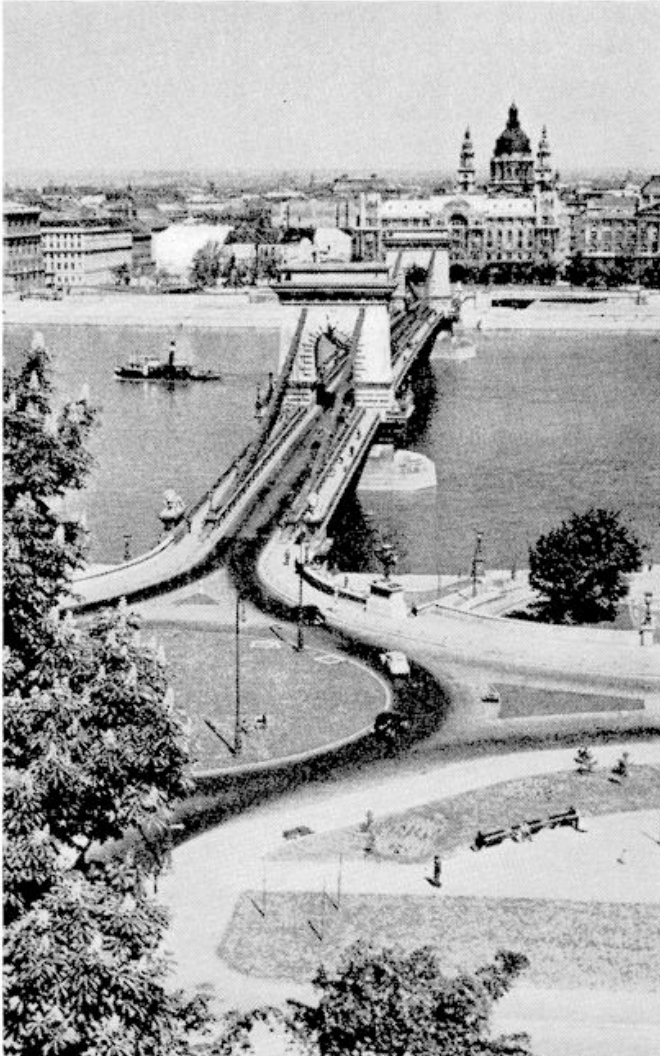
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze konkrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de konkrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reactie kende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontra-revolutie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggars vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Bixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
 eerlijk en open
 christelijk gesprek bereid,
 wij willen graag contact met
 calvinisten uit het westen”,
 aldus bisschop Bartha,
 de presiderend bisschop van de
 gereformeerde kerk
 in Hongarije,
 met wie ik in een hotel
 op het prachtige Margaretha-
 eiland in de Donau
 een kort gesprek had.
 „Wij willen graag broederlijk
 contact, maar voegde hij er aan
 toe, als er maar geen
 politieke bijbedoelingen
 achter schuilen”.

HET
HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. . . . Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over actuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Eén voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het konflikt tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangereert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een konferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de konferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de urenlange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerden die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vadjahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigd. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

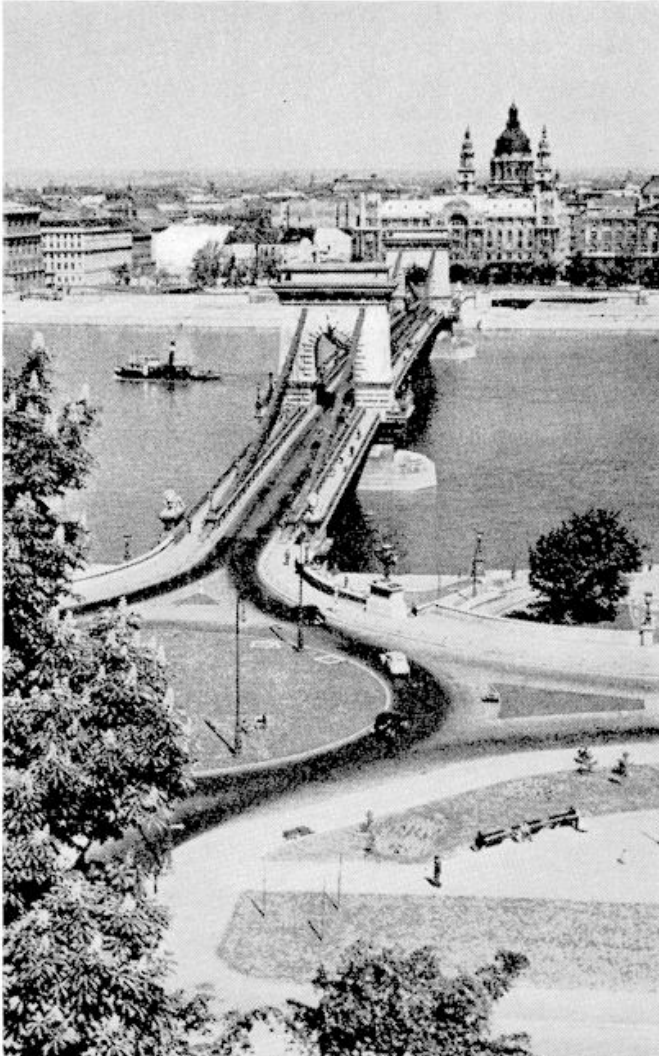
daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt, Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommuniste vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommuniste de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te

gaan? Onmogelijk, mijnheer! De diktatuur die we nu hebben, is nu eenmaal noodzakelijk. Als die wegviel zou er burgeroorlog ontstaan, we hebben dat in 1956 gezien. Met het socialisme zou het dan zijn gedaan...

Ik kan mij voorstellen dat u zich achter een bepaalde maatschappelijke orde wilt plaatsen en die

Gezicht op de kettingbrug over de Donau. Op de achtergrond de kapel en toren van de kathedraal te Boedapest.

ook als christen verdedigen, maar faalt de kerk niet als ze in een zondige wereld, temidden van volken en regeringen die allemaal zondig zijn, zich identificeert met één partij, zich geheel konformeert aan één standpunt? Ik moest mijn vraag in verschillende vormen herhalen eer er iets van een antwoord kwam. Ja, het kon alles niet anders. In deze konkrete situatie was het gelijk nu eenmaal aan de kommunisten en daarom moest het vermaan van de kerk eenzijdig uitgaan naar hen die het kapitalisme steunen. Ik vroeg verder over de konkrete gebeurtenissen in het Hongarije van onze dagen. Opnieuw — zoals ook in andere gesprekken

met personen die bepaald niet in „de lijn” van bisschop Vetö dachten — werd mij duidelijk hoezeer gezien vanuit hun eigen Hongaarse historie, velen hier, ook christenen, aan een werkelijk democratisch, aan een werkelijk christelijk-staatskundig alternatief moeten twijfelen. Zij kennen slechts het half-feodale, half-kapitalistische Hongarije van voor de oorlog, zij denken terug aan de schrikbarende toestanden uit die tijd, toen het Hongaarse volk behoorde tot die volken der aarde waar de allergrootste rijkdom voor weinigen ten koste van de allerbitterste armoede van velen bestaat. Voor bisschop Vetö zou een slagen van de opstand van 1956 geen oplossing hebben gebracht. De reaktiekende ook geen recht en mededogen, meent hij. Gedurende de eerste dagen van november 1956 werd bekend dat op 6 november 6000 mensen zouden worden opgehangen; de lijsten waren al klaar. Daarom grepen op 4 november de Russen in. Mindszenty speelde een domme rol; Wyzinsky in Polen deed het tenminste beter. De R.K. Kerk toonde hier zijn meest reaktionaire gezicht: Mindszenty eiste dat de kerk haar 1.000.000 morgen land (7% van de Hongaarse bodem) weer terug zou krijgen, die reeds in 1948 waren verdeeld. Zou de kontraproductie zijn geslaagd, dan zou het grootgrondbezit zijn hersteld. Tot zover mijn gesprek met bisschop Vetö.

Men kan een houding als de zijne afdoen met woorden als afvalligheid, verraad en lafheid.

Ongetwijfeld zijn er ook in de protestantse kerken in Hongarije op wie deze kwalifikaties van toepassing zijn. Meelopers en ja-zeggars vindt men overal onder de aanhang van de machtigen die macht en geld en eer te vergeven hebben. Toch is er meer. In de positie-keuze van figuren als de bisschoppen Vetö en Bartha, zien wij ook een problematiek gerepresenteerd, die men niet met enkele diskwalificerende zinnen kan afdoen. Als zij denken aan een alternatief voor de orde waarin zij nu leven, is het eerste wat zij zich kunnen voorstellen de orde van het verleden. Nu, een atheïstische minderheid, die ten koste van duizenden mensenlevens moedwillig ten offer gebracht op het altaar van de toekomst, zijn wil oplegt. Toen een zich christelijk noemende minderheid, die steunend op de zg. „morele orde” der traditie, op de rug van een onmondig gehouden volk zijn machtsspel speelde. Nu: harde wettelijke dwang en rationeel gekalkuleerde offers „omdat het niet anders kan” in dienst van 'n maatschappelijk ideaal dat men onderschrijft, in dienst echter ook van een geloof dat men niet deelt. Toen: niet minder effectieve maar wel minder verantwoorde dwang in dienst van de traditionele heersers die men niet kon zien als van God voor altoos gegeven, in dienst van een traditionele religiositeit, die men vooral in de gedaante van een reaktionair katholicisme heeft leren verwerpen. Heeft leren verwerpen als misschien nog onchristelijker dan het tenminste rondweg atheïstische kommunisme. Aldus in enkele zinnen gekomprimeerd de alternatieven zoals vele van de kerkelijke leiders in Oost-Europa die momenteel zien. Het is aan ons deze broeders te helpen, vooral door hen andere alternatieven te doen kennen en die ook voor te leven. Nodig is in Oost en West een dynamisch evan-

G. VAN RAVENZWAAIJ

Uit het land van Bohemen

Indien men jarenlang bewondering koestert voor muziek van een volk, dan groeit wel eens het verlangen dat land te bezoeken. Na horen, wil men zien! Nu is dat tegenwoordig niet meer zo moeilijk, want zowel bij de aanvang van de zomer, als bij de winter wordt de brievenbus volgestopt met folders over tientallen reizen, de een nog aantrekkelijker dan de ander. Men behoeft maar een formulier in te vullen en dit aan een reisbureau te versturen — en dan natuurlijk het verschuldigde bedrag te gireren! — en alles gaat van een leien dakje. Men reist naar Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Italië en nog aanmerkelijk verder, zonder de noodzaak zelf iets voor te bereiden!

Toch zal de ware toerist graag zèlf de handen uit de mouwen steken, al is het dikwijls ten dele. Het merkwaardige doet zich voor, dat kunstgevoeligen dit prefereren: zij willen zelfstandig in het Louvre te Parijs rondwandelen, ze wensen in Venetië zelf de weg te vinden naar de bijzondere paleizen en kerken en in Wenen kan men ze aan de loketten van de Opera bij tientallen opmerken, die precies weten te zeggen voor welke voorstelling zij een kaartje verlangen.

Zo droomde ik al jaren van een reis naar Praag, de stad waar eens Mozart onthaald werd en op 29 oktober 1787 de première van zijn opera „Don Giovanni” leidde. Nog steeds koestert men in deze stad een bijzondere voorliefde voor Mozart, mede omdat men zo overtuigd is van de grootheid van deze toondichter. Maar zelf hebben de Tsjechen ook een muziekleven opgebouwd dat sinds eeuwen van schoonheidszin getuigt en van grote creativiteit.

Zulk een land wil men zien, want al kwam enkele tientallen jaren geleden de Opera uit Praag in ons land voorstellingen geven en al gaven reeds voordien de „Bohemers” hun beroemde strijkkwartet-avonden in de aloude Amsterdamse Lutherse Kerk te Amsterdam, men leert toch de muziek het beste in het land zelf. Hoor een Verdi-opera in Italië, een

Straus in Wenen, een Bizet (Carmen) in Parijs, etc. zo ook wil men de Boheemse muziek leren verstaan in de streek waar ze geboren is.

Voor u, die evenals ik wel eens te kampen hebt met dit verlangen, is het bijna zo ver dat we kunnen zeggen: we zijn er. Dat danken we aan de grammofoonplaat die we beluisteren met de kennis van een land en van zijn grote kunstenaars. Zo heeft men voor ons de opera „De verkochte bruid” van Smetana op de plaat gezet met solisten, koor en orkest van de Praagse Opera o.l.v. Jaroslav Vogel (Supraphon LPV 91/93). De zang met de oorspronkelijke Tsjechische tekst mag voor ons niet te verstaan zijn, een tekstboek met vertaling — in het Engels — lost dit probleem op en daarbij verwerven we het belangrijke voordeel de muziek te horen naar de taal van het volk. Een in het Nederlands vertaalde „Prodesta nevesta” mag aardig zijn, hier horen we eerst de wezenlijke, zoals ’n Marenkarol door de zangeres Milada Musilova, wier helderheid van toon een zo sprekende typering aan deze partij geeft en dan natuurlijk Jenik, die haar zozeer tot bruid begeert en dat terwijl ze al door een makelaar „verkocht” is. De intrige ligt in een heel oud volksgebruik, waarop Smetana een uit het hart opbloeiende, opgewekte opera heeft gemaakt, die nog altijd sinds de première in 1866 te Praag, aldaar minstens een keer per week wordt opgevoerd.

Eveneens bij Supraphon is uitgegeven de serie „Musica Antiqua Bohemica”. Vier symfonieën van Benda, Mica, Stamic en Myslivecek uit de 18e eeuw, gespeeld door verschillende orkesten te Praag. Het is prachtige in het gehoor liggende muziek, verzorgd door dirigenten als Talich e.a.

Nog meer puttend uit deze historie, noemen we de album met Tsjechische orgelwerken van Seger, Zach, Kopriva, Vanhal, Bixi, namen waarvan misschien sommige organisten wel eens hebben gehoord, omdat in Nederland uitgaven zijn verzorgd. Hier op deze plaat hoort men toccata's, preludia en fuga's van genoemde meesters uit die tijd, toen Bach in zijn glorie-periode verkeerde, zij het niet geheel erkend door het publiek van die dagen, maar wel door de musici van zijn generatie.

De muziek van de Tsjechische fuga's etc. is eenvoudig; het is vrijwel steeds in de muziek van de Bohemers, dat men elementen van het volkslied aantreft. Men gebruikt graag de waarden van z'n nationaal muzikaal bezit.

Dat deed de reeds eerder genoemde Smetana ook in zijn opera en nadien evenzeer in zijn beroemd strijkkwartet „Uit mijn leven”, waarmee het Boheems strijkkwartet uit de jaren, dat ik als jongen meemocht naar hun concerten in de kerk aan de Amsterdamse Stroommarkt, de toehoorders ontroerde. „Uit mijn leven” noemde Smetana deze muziek en hij, ouder van jaren wordende, en aan doofheid lijdende, vertelde van zijn jonge jaren, van zijn liefde voor de vrouw, die hem heeft vergezeld in het huwelijk, hij verhaalt van strijd en van aanvaarding in het leven. Dit alles heeft hij weergegeven met een thematiek van eenvoudige melodieën. De nieuwste plaat is door het Végh-Quartet gespeeld (Decca LW 50091); voor degenen, die van dit genre muziek houden, zeg ik alleen dat dit weergalozes ensemble, dat nu al ongeveer 20 jaar samenspeelt, een vertolking geeft, die van het zuiverste muzikale goud is.

HONGAARS PROTESTANTISME (Vervolg)

gelisch christendom dat onafhankelijk van welke politieke of maatschappelijke macht ook, getuige is van het Woord. Wil de christenheid in West-Europa in deze aan zijn opdracht voldoen, dan is één van de meest urgente taken het verstevigen en intensiveren, het tot stand brengen waar ze nog ontbreekt van contacten met de kerken in het oosten van ons werelddeel. De protestanten daar, van welke theologische of politieke stroming zij ook de componenten zijn, ze zien er allen reikhalzend naar uit.